
A LATOR-FOGALOM JELENE: A KUBAI-AMERIKAI „OLVADÁS” HATÁSA A LATOR-KONCEPCIÓRA

MENDLY DOROTTYA

AJRC-Elemzések 2016E02

AJRC-Elemzések

Az Antall József Tudásközpont időszaki kiadványa

Felelős kiadó: Antall Péter

Szerkesztő: Baranyi Tamás Péter

Kiadó neve: Antall József Tudásközpont

Kiadó székhelye: 1093 Budapest, Czuczor utca 2.

A kiadó elérhetősége: 1093 Budapest, Czuczor utca 2.

Tel: +36 20 310-87-76

Email: ajtk@ajtk.hu

Web: www.ajtk.hu/kutatas

© Mendly Dorottya, 2016

© Antall József Tudásközpont, 2016

ISSN 2416-1446

A LATOR-FOGALOM JELENE: A KUBAI-AMERIKAI „OLVADÁS” HATÁSA A LATOR-KONCEPCIÓRA

MENDLY DOROTTYA¹

Bevezetés

A lator állam fogalma egyike a legvitatottabb koncepcióknak az amerikai politikai diskurzusban. Annak ellenére, hogy jelentősége – ahogy látni fogjuk, elsősorban az Obama-adminisztráció regnálása óta – csökkenőben van, érdemes foglalkoznunk vele: elsősorban azért, hogy rávilágítsunk az amerikai külpolitikába való elméleti beágyazottságára, másodsorban pedig azért, hogy ezáltal kiemelhessük, hogy a tendencia nem számít alapvető elmozdulásnak az amerikai külpolitika mintáit tekintve. A kifejezés 9/11 és az általa kiváltott politikai fordulat nyomán került az érdeklődés középpontjába, azonban a valóságban sokkal régebbre datálhatjuk ennél. Mind a fogalom maga, mind pedig az általa jelölt jelentéstartalom több változáson is átesett az évek során: legújabb fejleményként Kuba törlését kell megemlíteni a hírhedt feketelistáról, melyre az Obama-adminisztráció 2015. május végén kerített sort. Ez a fontos esemény tovább gyengíti a fogalom egyébként is csökkenő relevanciáját és nem utolsósorban egy új időszak nyitányát jelentheti a két ország viharos kapcsolatában. Ahhoz, hogy ezt a folyamatot megfelelően értékelni tudjunk, közelebbről kell vizsgálnunk ezeknek a többek között latornak is nevezett deviáns államoknak bizonyos fogalmi kérdéseit. A továbbiakban áttekintjük a koncepció történeti alakulását: eredetét, változásait, elterjedésének, majd feltételezett hanyatlásának körülményeit. A tanulmány végére remélhetőleg nemcsak a gyakran zavaros eredetű és nehezen értelmezhető fogalom jelentését fogjuk tisztán látni, hanem a nemzetközi politikára gyakorolt jelentőségét is.

Feltételezésünk szerint tehát az Obama-adminisztráció hozzájárulása a lator retorika lebontásához valóban jelentős, mindazonáltal az amerikai külpolitika jellegzetes folytonossága erősebb annál, hogysem egy elnöki adminisztráció attitűdje gyökeresen megváltoztassa alapvető tendenciáit. Ezekre az alapvető tendenciákra és a lator retorikát érintő implikációira a későbbiekben bővebben is kitérünk, először azonban a lator-koncepció

3

¹A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskolájának doktorandusza.

eredetét és alakulását vizsgáljuk meg közelebbről. Ezt követően kísérletet teszünk a fogalom legfontosabb tartalmi elemeinek felvázolására, valamint a tartalomhoz fűződő retorika alakváltozásainak nyomon követésére, különös tekintettel Obama és kormánya tevékenységére. Ezt követően a kubai-amerikai viszony rövid történelmi áttekintése következik, a témához szorosan kötődő elemek kihangsúlyozásával, mely így kijelöli és egyben le is határolja a „kubai olvadás” kontextusát. Az előzőleg lefektetett elméleti alapokkal Kuba latorként való meghatározásának igazolását vizsgáljuk, kitérve arra, hogy a fenti diplomáciai lépések egyrészt hogy váltak lehetségessé, másrészt pedig hogyan illeszkednek a fenti elméleti keretbe, illetve mennyiben támasztják alá feltételezéseinket.

A tág témakör, melybe az elméleti probléma beilleszthető, a deviancia értelmezése a nemzetközi kapcsolatokban – mely egy relatíve kevésbé tárgyalt terület a diszciplínán belül. Ennek okait a tudományág fejlődésében kereshetjük: az alapvetően strukturalista irányok, illetve a pozitívista metaelméleti törekvések túlsúlya a deviancia jelenségét ugyan tudomásul veszi, de nem törekszik bővebb magyarázatára, hiszen inkább a szabályszerűségekre, mintákra fókuszál.² A kérdéssel így a *mainstream* elméletek helyett túlnyomórészt a különböző konstruktivista, illetve kritikai gondolkodók foglalkoznak, így feltérképezéséhez itt is leginkább ezekre tudunk és fogunk építeni. Először is a definíciókat célszerű megvizsgálunk, ugyanis már maga a terminológia sem teljesen egyértelmű. A deviáns államokkal foglalkozó magyar nyelvű irodalomban a lator állam fordítás a legelterjedtebb, az angol „eredetiben” azonban a *rogue state* mellett még számos³ megfogalmazás megtalálható, mind valamilyen specifikus jelentéstartalommal, melyek komoly szerepet kaphatnak az elemzésben, főleg, ha a kérdést diszkurzív szemlélettel közelítjük meg. Ez utóbbi megközelítésnek ezen a területen belátható, hogy kifejezetten nagy jelentősége lehet, hiszen alapvetően egy, a politikai-közéleti diskurzusba célzatosan bevezetett, tudatosan megalkotott koncepcióról van szó, mely egy bizonyos kül-, illetve biztonságpolitikai narratívát hivatott alátámasztani. Azoknak az államoknak jelölésére használják, melyek a – nyugati hatalmak és elsősorban az Egyesült Államok által felépített és dominált – világrendbe nem képesek, vagy nem szándékoznak bekapcsolódni, így veszélyt jelentenek annak biztonságára és stabilitására. Ezen államok listája természetesen az idők során folyamatosan változott

² Wolfgang Wagner–Wouter Werner–Michal Onderco: Rogues, Pariahs, Outlaws: Theorizing Deviance in International Relations. In: *Deviance in International Relations. 'Rogue States' and International Society*. Szerk.: Wolfgang Wagner–Wouter Werner–Michal Onderco. Palgrave Macmillan, London, 2014. 1–3.

³ *Pariah states, outlaw states, states of concern, renegade states, backlash states*: ezek az angol kifejezések nagyjából ugyanarra a jelentéstartalomra reflektálnak, mégis felfedezhetőek bennük az árnyalatnyi különbségek.

– leginkább annak függvényében, hogy hogy alakult az említett hatalmi blokk szövetségeseinek tábora.

A lator-koncepció eredete az amerikai külpolitikai diskurzusban

A koncepció történeti gyökereit kutatva egyes vélemények szerint visszanyúlhatunk egészen messzire is az időben. A legszélesebb értelmezés szerint olyan államokat kell keresnünk, melyek az adott világrend kontextusában bizonyos szempontokból kívülállóként léteztek, nem fogadták el az aktuális erőegyensúlyt, nem tagozódtak be a kiépített struktúrákba, sőt: az ellen akár erőszakkal is felléptek. Anthony Lake⁴ olyan államokról beszél, melyek nemcsak kívül esnek az általánosan elismert értékeket – demokrácia, jogállamiság stb. – osztó államok „családján”, hanem aktívan támadják is ezeket az értékeket.⁵ A történelmi eredetet kutató vélemények szerint a „hagyományt” már a gallok, vikingek, gótok és más hasonló népcsoportok megkezdték a maguk idejében. A történelem folyamán végig fellelhető maradt ez a motívum, egészen a 20. század bolsevik, illetve náci államainak működéséig.⁶ Abban a kontextusban, melyben jelenleg vizsgálni kívánjuk a lator állam koncepcióját, ezeket csupán előzménynek tekintjük. A kérdést kifejezetten az amerikai biztonságpolitikai narratíva elemeként kezeljük, mely képes volt arra, hogy a hidegháború vége után is folyamatosan pótolja, illetve fenntartsa az ellenségképeket, a vélt vagy valós fenyegetettség látszatát. A fókusz az Egyesült Államokon, mint a „világrendet”, a nemzetközi normákat legerőteljesebben meghatározó országon van, egyrészt ennek a szerepének köszönhetően, másrészt pedig a fogalom megalkotásához és alkalmazásához való jelentékeny hozzájárulása miatt.

Az amerikai külpolitikai retorika alakulásában ugyanis jól nyomon követhető mind maga az alakulási folyamat, mind a kapcsolódó motivációk háttere. A vizsgálat alapja, hogy feltételezünk egyfajta folytonosságot, egy többnyire következetes mintát, melyet az amerikai külpolitika követ.⁷ Ez az állítás számunkra itt két okból is fontos. A folytonosság tételezése egyrészt biztosítja azt az alapot, mely a lator állam hidegháborús és azt követő retorikáját összekapcsolja. Másrészt a minta tételezése azt feltételezi, hogy vannak olyan jellegzetességei az amerikai külpolitikának, melyek megkülönböztethetővé teszik, melyek jelenlétére

⁴ Lake szerepe a lator államok definiálásának szempontjából kiemelkedő, hiszen a Clinton-adminisztrációban nemzetbiztonsági tanácsadóként szolgált. Ahogy később látni fogjuk, ez a kormány indította el a fogalom reneszánszát, melyhez Lake is – többek között idézett cikkével – nagyban hozzájárult.

⁵ Anthony Lake: *Confronting Backlash States*. *Foreign Affairs*. 1994/március–április. 45.

⁶ Thomas H. Henriksen: *The Rise and Decline of Rogue States*. *Journal of International Affairs*. 2001/tavaszi. 350–352.

⁷ Az amerikai külpolitika mintáiról, folytonosságáról bővebben lásd Charles Kegley–Eugene Wittkopf: *American Foreign Policy: Pattern and Process*. St. Martin's Press, New York, 1987. 7–9.

és érvényesülésére akármilyen külpolitikai szituációban számíthatunk. Az egyik legfontosabb ilyen minta az értékfókuszúság – vagy, ahogy azt a hivatkozott szerzőpáros megfogalmazza, a „morális idealizmus”.⁸ Ha ezt az alapállítást továbbvisszük, egyenesen vezet az út a dichotómiákban való gondolkodásig és az ellenségképek szerepéig. Ha ugyanis „mi” erkölcsileg, morálisan, objektíve „jó” vagyunk, az kimondatlanul is feltételezi, hogy van objektív „rossz” is, amely nálunk erkölcsileg alacsonyabb szinten áll, cselekvése bizonyos örökérvényű morális szempontok alapján megkérdőjelezhető, sőt: elítélhető.

A legkézenfekvőbb példánál maradva természetesen ennek a politikának a megnyilvánulását láthattuk a hidegháború alatt is, a Szovjetunió ellenében. Amikor Ronald Reagan 1983-ban a „gonosz birodalmáról” beszélt,⁹ még a nem diszkurzív beállítottságú elemzők is olyan erőt tulajdonítottak ennek az aktusnak, mely aztán történelmi jelentőségűvé emelte a beszédet. Tiszta formájában jelenik meg benne ugyanis az az amerikai politikai kultúrában gyökerező felfogás, mely a külpolitikát jó és gonosz küzdelmeként fogja fel.¹⁰ Ez már magában is elég indok lenne arra, hogy a „lator állam logika” eredetének felfejtését innen, a '80-as évek elejétől kezdjük. Másik, nyomósabb érvünk erre, hogy 1979-ben adták ki először azt a listát, mely a terrorizmust támogató országokat tartalmazta.¹¹ Ez szolgált és szolgál azóta is hivatalos – bár nem minden esetben következetes – támpontként arra, hogy azonosítsa az adott időpontban ebbe a kategóriába sorolt államokat. A kérdés ennek ellenére a kezdetek óta elsősorban az maradt, hogy mit értünk pontosan lator államiság alatt? Mi alapján azonosítsuk azokat a rezsimeket, melyek ebbe a nehezen definiálható kategóriába tartoznak? Nem utolsósorban a „hivatalos” álláspont hiányából fakadóan a témának mára meglehetősen kiterjedt irodalma van, így sok szerző értelmezésére támaszkodhatunk – sőt, tulajdonképpen az egyetlen, amit tehetünk: a fogalom ugyanis nem képezi a részét a nemzetközi joganyagának, nincs általánosan elfogadott, jogilag megragadható definíciója.

Ez egyrészt pontosan az, ami számunkra érdekessé teszi ezt, másrészt viszont számos kritikának is alapot szolgáltat. A legtöbb kritikusnak ugyanis éppen ez a fő problémája: a pontos meghatározás, és részben ebből fakadóan a következetes alkalmazás hiánya, mely túl nagy teret

⁸ Kegley–Wittkopf, 73–75.

⁹ Ronald Reagan: Remarks at the Annual Convention of the National Association of Evangelicals in Orlando, Florida, March 8, 1983. *Ronald Reagan Presidential Foundation and Institute*. <http://www.reaganfoundation.org/pdf/Remarks_Annual_Convention_National_Association_Evangelicals_030883.pdf> Hozzáférés: 2015. november 19.

¹⁰ Robert Litwak: *Rogue States and U.S. Foreign Policy: Containment After the Cold War*. The Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C., 2000. 63.

¹¹ A lista mai formájában a <<http://www.state.gov/j/ct/list/c14151.htm>> címen érhető el. Hozzáférés: 2015. november 17.

enged a szubjektivitásnak, valamint analitikai szempontból is túl „puha”.¹² Ezt próbálta és próbálja kiküszöbölni a szakirodalom, a különböző kritériumrendszerek felállításával és a „latorság” jellemzőinek összegyűjtésével.¹³ Legjellemzőbb módon az alábbi komponensek adják meg a fogalom jelentésének tartalmát: a nemzetközi emberi jogi/együttélési normák megsértése, a terrorizmus támogatása, valamint a tömegpusztító fegyverek birtoklása, illetve az ez irányba tett erőfeszítések. Persze ezzel a rendszerezéssel sem győzhetünk meg mindenkit: olyan vélemény is van, mely szerint a „latorság” objektív jellegzetességeinek gyűjtése eleve kudarcra ítélt próbálkozás, hiszen az alkalmazást illetően gyakran kell kettős mércével szembesülnünk, ami így tulajdonképpen megfosztja jelentőségüktől ezeket a kísérleteket.¹⁴ Bár ez az álláspont mindenképpen megfontolásra érdemes, célunk eléréséhez itt mégis mindenképpen meg kell próbálnunk megragadni ezt a bizonyos jelentést, melynek közvetlen gyökereit tehát a '80-as évek amerikai külpolitikai diskurzusában kereshetjük.¹⁵

A koncepció fejlődése 9/11-ig

A fent összegzett jelentéstartalmak persze nem egyszerre épültek be a lator jelzőbe. A jellemzők az évek során rakódtak egymásra, mindig újabb réteggel bővítve ki és formálva a definíciókísérleteket. Ahogy az több szerzőnél is megjelenik,¹⁶ az egyik legszembeötlőbb tartalmi változás, melyen a fogalom a hidegháborús gyökerek óta keresztülment, az a hangsúlyeltolódás volt, melynek nyomán a kezdetben kiemelt belpolitikai „rendellenességekről” a külpolitikaiakra helyeződött a fókusz. Litwak ennek a változásnak alátámasztását a hagyományos liberális-realista elméleti kiindulópontok alapján való felosztásban keresi.¹⁷ nézete szerint az, hogy az amerikai biztonságpolitikai narratíva kezdetben a belpolitikai „hiányosságokra” (pl. demokratikusság követelményeinek számonkérése) koncentrált ezeknek az államoknak az azonosításánál, alapvetően liberális vonás. Homolar is rámutat elemzésében erre a kezdeti orientációra, mely a „latorságot” az országok belső jellegzetességeihez köthető

¹² Litwak, 47.

¹³ Pl. Litwak, illetve Alexandra Homolar: *Rebels Without a Conscience: The Evolution of the Rogue States Narrative in US Security Policy*. *European Journal of International Relations*, 2011/4., valamint K. P. O'Reilly: *Perceiving Rogue States: The Use of the "Rogue State" Concept by U.S. Foreign Policy Elites*. *Foreign Policy Analysis*. 2007/3. 295–315.

¹⁴ Wagner–Werner–Onderco, 4.

¹⁵ A probléma tárgyalásának időbeli lehatárolása szükségképpen némileg önkényes. Természetesen a '80-as években nem a semmiből épült fel a koncepciót támogató retorika. Ahogy arra fentebb utaltunk, az amerikai külpolitika „morális idealizmusa” egyfelől szilárd alapot, de egyben tág értelmezési keretet is teremt, melyben a moralizáló retorika sok esetben nehezen választható el a konkrét „latorság” megfogalmazásától. Reagan elnök beszédének szimbolikus jelentőségét kiemelve, valamint a további, fent felsorolt szempontok miatt választjuk tehát ezt az időkeretet vizsgálatunkhoz.

¹⁶ Lásd Litwak, illetve Homolar.

¹⁷ Litwak, 49.

nemzetközi tabuk semmibe vételével hozta összefüggésbe (pl. Pol Pot vagy Idi Amin elnyomó rendszerének kritikája).¹⁸

Ahogy azonban a külpolitika elméleti alátámasztása egyre inkább realista irányba tolódott, a normatív belpolitikai követelményekről inkább az államok külső viselkedése felé fordult az értelmezés (pl. a hatalmi egyensúlyban betöltött szerepükre vonatkozóan). Litwak szerint a mai lator-konceptió már a realista tradíción alapul, amit jól mutat hármas kritériumrendszere: a tömegpusztító fegyverek megszerzésére való törekvés, a terrorizmusnak az állami politika eszközeként való alkalmazása, és az alapvető amerikai (illetve szövetséges) érdekeket kulcsrégiókban fenyegető külpolitikai törekvések.¹⁹ Ennek a folyamatnak a következményeként ment át a fogalom egy olyan átalakuláson, melynek eredményeként a lator államokat mint a nemzetközi rendszer instabilitásáért és bizonytalan természetéért felelős, valamint az Egyesült Államok nemzetbiztonságára kiemelkedő veszélyt jelentő országokat határozták meg. Az első lépés ebben a lator államok és a terrorizmus fogalmai közti diszkurzív kapcsolat felállítása volt. A közhiedelemmel ellentétben ezt a kapcsolatot nem George W. Bush hangoztatta először, hanem még Ronald Reagan a '80-as években.²⁰ Iránt, Líbiát, Észak-Koreát, Kubát, és Nicaraguát jelölte meg ekkor „törvényen kívüli” államokként. A kontextusból adódóan természetesen itt még a Szovjetunió feltételezett terrorizmust támogató tevékenysége volt a probléma eredője: eszerint ugyanis kommunista segítséggel hajtották végre a terrorizmust támogató, illetve alkalmazó országok az Egyesült Államok és szövetségesei ellen irányuló akcióikat. Ez a terrorizmussal bővült tartalom végül – nagyrészt a hidegháború vége környékén, hiszen addig a legnagyobb veszélyt a már említett „gonosz birodalma” jelentette – kiegészült az utolsó elemmel is, a tömegpusztító fegyverekre megszerzésére/kifejlesztésére való törekvéssel.

Széles körben elfogadott nézet a koncepciót értelmezők körében,²¹ hogy a fogalom használata bizonyos tekintetben a hidegháborús stratégia tudatos folytatásának – sikeres – kísérlete. A lator állam fogalom ugyanis a '90-es években nyert teret az idősebb Bush jóvoltából,²² a '90-es évek közepétől pedig széles körben elterjedt. Paul D. Hoyt²³ átfogó

¹⁸ Homolar, 710.

¹⁹ Litwak, 49.

²⁰ Ronald Reagan: Remarks at the Annual Convention of the American Bar Association July 8, 1985. *Ronald Reagan Presidential Library*. The Public Papers of President Ronald W. Reagan. <<http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1985/70885a.htm>> Hozzáférés: 2015. november 17.

²¹ Lásd a korábban idézett szerzők mellett továbbá: Roland Bleiker: A Rouge is a Rouge is a Rouge: US Foreign Policy and the North Korean Nuclear Crisis. *International Affairs*. 2003/79. 719–737.

²² Itt elsősorban az iraki beavatkozásra és (retorikai) hatásaira kell gondolnunk. Az idősebb Bush által használt kifejezések, megfogalmazások a hidegháború végeztével új köntösbe, a lator államiség köntösébe öltöztették az addigi, szovjetek irányában egy teljesen más kontextusban alkalmazott moralizáló retorikát. Konkrét példákért lásd Homolar, 714.

²³ Paul D. Hoyt: The 'Rogue State' Image in American Foreign Policy. *Global Society*. 2000/2. 297–310.

adatgyűjtése alapján összeállított adatbázisa alapján 1993 és 1998 között, a Clinton-adminisztráció alatt vizsgálta a kifejezés használatát mind a kormányzati, mind az ahhoz kapcsolódó diskurzusban. Az adatok tanúsága szerint ebben az időszakban tapasztalhatjuk meg a fogalom használatának ugrásszerű növekedését, a köztudatban való elterjedését. Ez a tendencia folytatódott aztán a vizsgált időszak után is, majd 2001. szeptember 11-ét követően az ifjabb Bush politikájában csúcspontot ért el. Szeptember 11-ét a nemzetközi kapcsolatokban gyakorlatilag minden tekintetben vízválástóként szokás értelmezni. Témánk szempontjából is könnyen belátható kiemelt fontossága: a támadás azóta is a legnagyobb amerikai biztonsági válság maradt a hidegháború utáni Egyesült Államokban, ami a retorika kiigazítását is magával hozta. Bár a Clinton-éra végére már egyfajta enyhülésnek lehattunk tanú a fogalom használatát illetően,²⁴ Bush elnök diskurzusa visszatért a korábbi értelmezéshez, sőt: minden addigi tendenciát felülmúlt, amikor a „gonosz tengelyként” kezdett hivatkozni az aktuálisan látorként számon tartott országokra.²⁵

Mennyiben kerül más megvilágításba mindezek fényében az a bevett nézet, mely szeptember 11-ét, mint drasztikus külpolitikai (illetve külpolitikai retorikai) fordulatot okozó eseményeket értékeli?²⁶ Szempontunkból annyiban mindenképpen finomodik, hogy láthatjuk: Bush logikája, fogalomhasználata, retorikájának stratégiája nem előzmény nélküli, sőt. Tulajdonképpen az amerikai külpolitika történelmi mintáival és irányásaival kompatibilis, az előzményekkel logikai folytonosságot mutató tendenciáról beszélünk. Annak, hogy a Bush által újra felfedezett, elődeinél is erőteljesebb nyelvezetet használó diskurzus ilyen mértékű figyelmet és jelentőséget kapott, fontos oka lehet, hogy a kétezres évek elején a kommunikációs csatornák addig nem tapasztalt mértékű kibővülésének lehattunk – és lehetünk azóta is – tanúi. Talán az internet és a benne rejlő lehetőségek globális elterjedése révén történhetett meg az, hogy az Egyesült Államokat ért támadás és az erre reagáló diskurzus felerősödése nagyobb visszhangot vert a korábbiaknál? Az oksági kapcsolat elemzése és az ez által felvetett kérdések önmagukban is mélyebb elemzést igényelnének a jelenleg kijelölt kereteken belül. Így csupán a lehetőség elméleti felvetésénél maradunk, és levonjuk a számunkra releváns

²⁴ A „state of concern” fogalma, melyet leginkább „aggodalomra okot adó államként” lehet lefordítani, Clinton abbéli törekvéseiben jelent meg, melyek révén igyekezett a látó államok kérdését multilaterális szintre emelni. A COCOM-lista mintáján alapuló új nemzetközi együttműködés tárgyalás-sorozatáról bővebben lásd: Littwak, 2000, 42.

²⁵ George W. Bush: President Delivers State of the Union Address, Washington, D.C., January 29, 2002. *National Archives*. <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>> Hozzáférés: 2015. november 24.

²⁶ Pl. Stephen M. Walt: Beyond bin Laden: Reshaping US Foreign Policy. *International Security*. 2001/tél. 56–78.

következtetéseket, melyek összegzése után rátérhetünk a téma legutóbbi mérföldkövének megtárgyalására.

Lator államok az Obama-adminisztrációban

2001-re a lator állam kifejezés tehát már több évtizedes múlttal rendelkezett. A koncepció kellőképpen beágyazott az amerikai külpolitikai elméletbe, elsősorban annak erősen moralizáló jellege révén. A fogalom tartalmát tekintve meglehetősen rugalmas, intuitív alapú: tulajdonképpen a nemzetközi politikát meghatározó hatalmak által kijelölt normáktól, írott vagy íratlan szabályoktól való eltérést, azaz „deviáns” magatartást érthetünk alatta. Azt, hogy ez mit takar, legnagyobb részben az adott kontextus dönti el, de jellemzően három-négy komponens különböző variációi játszanak közre az azonosításban: nemzetközi/emberi jogi normák megsértése, terrorizmus támogatása, tömegpusztító fegyverek megszerzése irányába tett erőfeszítések, valamint a nemzetközi norma-meghatározás szempontjából kiemelt jelentőségű Egyesült Államok érdekeivel ellentétes politika folytatása. Kijelenthető tehát, hogy inkább negatív kicsengésű, tisztán politikai célokat szolgáló, mint analitikus igénnyel alkalmazható fogalomról van szó. A lator-retorika változó mértékben és jelentőséggel van jelen az amerikai külpolitikában a hidegháború utolsó évtizedei óta, 2001-et követően pedig a Bush-adminisztrációnak köszönhetően reneszánszát élte. Mindezen előzmények tudatában kell megvizsgálnunk a továbbiakban a Kubával kapcsolatos kérdéseket, melyek aktualitására a bevezető gondolatokban is kitértünk.

Ahhoz, hogy az Obama-adminisztrációnak ezt a szimbolikus lépését értelmezni tudjuk, érdemes először is áttekinteni külpolitikája szempontunkból releváns jellegzetességeit. Az ifjabb Busht követve az elnöki székben a két adminisztráció közti különbségek már kezdetben is meglehetősen hangsúlyosnak tűntek. Mikor az elnök beiktatásán – a konkrét jelzöt tekintve kimondatlanul – a lator államok felé kinyújtott amerikai kézről beszélt, egy újfajta politika elveit fektette le vele.²⁷ A kontinuitást ez az irány persze nem szakította meg, viszont mindenképpen egy kevésbé konfrontatív, inkább együttműködést és visszafogottabb retorikát ígérő politikát vetített előre. Ezt a jelentős orientációs különbséget az elnöknek hivatalba lépését követően szinte minden konkrét eredmény nélkül odaítélt Nobel-békedíj is illusztrálja. A továbbiakban, már első ciklusában komoly lépéseket tett a hagyományosan ellenségként kezelt közel-keleti országok felé, konszolidálta a párbeszédet a latin-amerikai diktatúrákkal. A kooperatívabb politikát enyhülő retorika is kísérte:

²⁷ Barack Obama: President Barack Obama's Inaugural Address Washington D.C., January 21, 2009. The White House. <<https://www.whitehouse.gov/blog/2009/01/21/president-barack-obamas-inaugural-address>> Hozzáférés: 2015. november 26.

a lator/gonosz/renegát kifejezéseket maga mögött hagyva Obama leginkább a „kívülálló” kifejezést használta ezen államok megnevezésére.²⁸ Ahogy a tanulmány elején is kitértünk rá, már maga a fogalomhasználat is tudatosan választott irányokat mutat, miáltal képes bizonyos preferenciákat kifejezni, így ez semmiképpen sem elhanyagolható körülmény. Érdeemes tisztáznunk, hogy mindezen tendenciák nem zárják ki, hogy az elnök adott esetben keményen lépjen fel a világpolitika bizonyos szereplőivel (ld. Észak-Korea, Iszlám Állam) ellen.

Az alapvetően kooperatívabb irányultság a második ciklusban is hasonlóképpen kifejezésre jutott: ez adta meg a kubai „olvadás” politikájának és retorikájának szűkebb kontextusát is. A két ország közti kapcsolatok több mint 50 éves mélyrepülése ért véget 2014 decemberében, amikor Obama és Raúl Castro bejelentették a közeledés megindulását.²⁹ 2015 áprilisában történt meg a terrorizmust támogató országok listájáról való eltávolítás szimbolikus aktusa, mely ugyanazon év májusától hatályos. A hosszas diplomáciai egyeztetések eredményeként a két állam 2015. július 20-tól kölcsönösen megnyitotta nagykövetségeit, szabadon engedett fogvatartott személyeket, valamint néhány gyakorlati jelentőségű kérdésben lazított a köztük fennálló korlátozásokon. Bár az Egyesült Államokban törvény által is szabályozott embargó még mindig érvényben van Kuba irányában, a félévszázados teljes elszigeteltséghez képest nagy jelentőséggel bír az „olvadás” folyamatának megindulása. Ez a mozzanat tanulmányunk célját tekintve azért fontos, mert aktuális példáját jelenti a „latorságból” való kitorés lehetőségének, illetve körülményeinek.

Ami a fenti mérséklő törekvések mögött húzódik, felfogható az elnök értelmezésének elméleti szempontból is fontos további jellegzetességként: ezt Jorg Kustermans a hagyományos moralizálástól egy behaviorista irányba való elmozdulásban látja.³⁰ Az objektíve adott morálisan jóval és rosszal szemben a viselkedés változtatható. A proliferátor országok tehát nem természetükből fakadó gonoszságuk okán „adnak okot aggodalomra”, hanem e tevékenységük, azaz a proliferátorként való viselkedésük miatt. Ennek a kubai eset szempontjából különösen nagy jelentősége van, hiszen a cél itt, ahogy látni fogjuk, nem más, mint a viselkedés megváltoztatása, mely e szerint a pozíció szerint ténylegesen lehetséges.³¹ A folyamat értel-

²⁸ Az „outlier” kifejezés saját fordítása. Lásd Litwak: *Outlier States: American Strategies to Change, Contain, or Engage Regimes*. Woodrow Wilson Center Press–Johns Hopkins University Press, Washington D.C., 2012.

²⁹ A beszédek az utolsó fejezetben részletesebben is vizsgálat alá vesszük.

³⁰ Jorg Kustermans: ‘Roguer’ and Citizenship. In: *Deviance in International Relations. ‘Rogue States’ and International Society*. Szerk.: Wolfgang Wagner–Wouter Werner–Michal Onderco. Palgrave Macmillan, London, 2014. 29–33.

³¹ Ezt a folyamatot, ahogy arra később bővebben is kitérünk, Michal Onderco „delatorálásnak” (*de-roguing*) nevezi. Lásd Michal Onderco: From a ‘Rogue’ to a Parolee: Analyzing Libya’s ‘De-Rouging’. In: *Deviance in International Relations. ‘Rogue States’ and International Society*. Szerk.: Wolfgang Wagner–Wouter Werner–Michal Onderco. Palgrave Macmillan, London, 2014. 171–193.

mezéséhez először megvizsgáljuk a két ország kapcsolatainak történelmi hátterét, majd Kubát mint lator államot a fent kifejtett elméleti keretbe helyezzük. Ezt követően az „olvadás” valódi tartalmát és vélt jelentőségét szembeállítva vonjuk le a „latorságra” és annak diszkurzív összetételére vonatkozó következtetéseinket.

Kuba és az Egyesült Államok történelmi kapcsolatairól

A következőkben a két ország kapcsolatának történelmi vonatkozásai közül azokat emeljük ki, melyek segítenek rávilágítani a szempontunkból fontos tendenciákra. Mivel a cél itt az amerikai narratíva bemutatása, ez egyebek közt azt is jelenti, hogy a kérdést elsősorban amerikai szempontból vizsgáljuk, a kubaiak álláspontjára, reakcióira csak annyiban utalunk, amennyiben az hozzájárul a cél eléréséhez. A két ország kapcsolatainak minősége hagyományosan, már csak a földrajzi közelség okán is kiemelt fontossággal bírt a felek számára. Történelmük hasonló – gyarmati – alapokról indult, és annak ellenére, hogy végül nagyon különböző utat jártak be napjainkig, ez a momentum bír némi jelentőséggel, ha a mai kapcsolat gyökereiből próbálunk témánk szempontjából lényeges következtetéseket levonni.

A 19. század vége felé adott egyrészt egy, a gyarmattartóitól függetlenedett, nagyhatalmisága kibontakozását éppen ízeletető, nagy területű és erőforrások terén szinte minden tekintetben gazdag Egyesült Államok. Ez a fiatal föderáció alkotmányos berendezkedésében az új évszázad ígéretét hordozza, öntudatosan képviseli saját érdekeit és mindenek felett ápolja – valamint lehetőleg minél szélesebb körben terjeszti is – saját értékeit. Az 1823-as Monroe-elv³² értelmezése a század közepére már egyértelműen kibővül: ami eleinte az európai hatalmak beavatkozásának elutasítása volt a közismert „Amerika az amerikaiaké” elv nevében, ekkorra már egyre inkább az Egyesült Államok befolyása kiterjesztésének alapjává kezdett válni a kontinensen. Kuba, geopolitikai és gazdasági megfontolásokból különösen fontos szerepet töltött be az amerikai elképzelésekben. Ebben a kontextusban a reálpolitikai megfontolások, kiegészülve a *Manifest Destiny*³³ eszméjével, erősen a kubai viszonyokba való beavatkozás irányába tolták az amerikai politikát.

Kubában ebben az időszakban a végéhez közeledett a négyszáz éves spanyol gyarmati uralom. A növekvő gazdaságra egyre inkább

³² Monroe elnök 1823. december 2-án elhangzott beszéde, mely a 19. század második felétől kezdődően kezd komoly befolyást gyakorolni az amerikai külpolitikára. [USHistory.org](http://www.ushistory.org/documents/monroe.htm). <<http://www.ushistory.org/documents/monroe.htm>> Hozzáférés: 2015. december 1.

³³ A 19. században az amerikai kontinentális terjeszkedés eszmei alátámasztása. Az elmélet szerint az amerikai kultúrát, intézményrendszert és értékeket az egész földrészen kívánatos elterjeszteni. A fogalom maga John L. O'Sullivantól ered, aki 1845-ben, Texas annexiójával összefüggésben használta először. [USHistory.org](http://www.ushistory.org/us/29.asp). <<http://www.ushistory.org/us/29.asp>> Hozzáférés: 2015. december 31.

nyomásként nehezedett a spanyol rendszer, mely visszafogta a fejlődést és nézeteltéréseket generált a társadalmon belül, valamint a gyarmattartók irányába is.³⁴ Amerikai gazdasági szereplők ekkorra már komoly érdekeltségekkel rendelkeztek Kubában, így mindenképpen kívánatos volt számukra egyrészt a helyzet stabilizálása, másrészt a minél nagyobb befolyás feltételeinek megteremtése.³⁵ Kubai szempontból elsősorban az Egyesült Államok felvevőpiaca, valamint az onnan érkező áruk voltak meghatározóak pozíciójuk kialakításában. A Spanyol Birodalomtól való függetlenedés így mindkét fél érdeke volt, ennek megfelelően pedig az Egyesült Államok jelentős részt vállalt a cél elérésében – aminek aztán messzire mutató következményei alakították ki tulajdonképpen azt a kontextust, melyben a két ország kapcsolatát napjainkban is értelmezni tudjuk.

Louis A. Pérez a „kubai kérdés” formálódását az amerikai közéletben egy hangsúlybeli átmenetekkel tarkított folyamatként írja le: a 19. század elején az annexió szinte magától értetődő jövőkép volt mind az Egyesült Államokban, mind pedig a kubai társadalom egyes – főleg gazdaságilag érdekelt – rétegeiben.³⁶ Azonban ezzel párhuzamosan a *Cuba libre* elképzelés is alakulóban, illetve terjedőben volt a gyarmaton, a 19. század második felére pedig, ahogy már utaltunk rá, el is jutott a helyzet a függetlenséget célzó fegyveres harcok kirobbanásáig. Az amerikai érdeklődés a kubai kérdéssel kapcsolatban ezekben az években folyamatos. A jellemző retorika a kubai nép alapvető jogait, függetlenségét hangsúlyozza, és saját eszközeivel természetesen ehhez kíván hozzájárulni.³⁷ McKinley elnök például egy évvel az amerikai intervenció előtt még semleges beavatkozásról, a béke helyreállításában való önzetlen segédkezéstről beszél. Végül 1898-ban avatkoztak be a konfliktusba, a kialakuló amerikai-spanyol háború pedig az utolsó csepp lett a pohárban, mely a kubai helyzet megváltozásán túl azt is jelentette, hogy a Spanyol Birodalom elveszítette utolsó jelentősebb amerikai gyarmatát.

A kubai nép függetlensége azonban funkcionális értelemben ezek után sem valósult meg: annak ellenére, hogy 1898-ban a korábbi irányt követve Kuba autonómiájának sérthetlenségét deklarálta az amerikai Kongresszus, a valóságban katonai megszállás alá vette a szigetországot.³⁸ A kialakult új helyzetet aztán a 20. század első éveiben több jogi

³⁴ Louis A. Pérez: *Cuba and the United States: Ties of Singular Intimacy*. The University of Georgia Press, Athens and London, 2003. 29.

³⁵ Pérez, Preface XV–XIX.

³⁶ Pérez, Preface XVI–XVII.

³⁷ Jellemző dokumentuma ennek a retorikának McKinley elnök beszéde 1897-ből. Lásd William McKinley: *First Annual Message to the Senate and House of Representatives*, December 6, 1897. *The American Presidency Project*. <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29538> > Hozzáférés: 2015. december 3.

³⁸ A részletekért lásd Anderle Ádám: *Kuba története*. Akkord Kiadó, Budapest, 2004. 58–62.

aktussal is intézményesítették.³⁹ Kuba felemás függetlenségének kezdeti korszaka a harmincas évekig tartott. Az Egyesült Államok ezekben az években kiemelten nagy hatást tett mind a kubai politikai rendszerre, mind a gazdaságra, illetve a társadalomra és annak mindennapjaira is. Mindemellett fontos megjegyezni, hogy ebben az időszakban már kialakulóban voltak azok a nemzetközi normák, melyek egyre kevésbé tették lehetővé ezt a fajta direkt és agresszív külpolitikát. Az sem mellékes, hogy az első világháborút követően ezek az új irányok jelentős részben az amerikai elnök, Woodrow Wilson politikaelméletéből táplálkoztak. Mindenesetre ez a sajátos kubai-amerikai viszony egészen a harmincas évek elejéig-közepéig fennmaradt, amikor a „demokratikus forradalom” kormánya szembehelyezkedett az Egyesült Államok Platt-kiegészítésen alapuló politikájával.⁴⁰

Az új kormányt az Egyesült Államok – és sok más ország – természetesen nem ismerte el. Rövidesen meg is buktatták, helyére pedig – nem hivatalosan – az ugyanabból a mozgalomból lassanként feltörekvő Batista került. Ezzel elkezdődött Kubában a bábkormányok sorozata, mely egészen Castro forradalmáig tartott. Mindeközben a húszas évektől kezdve folyamatosan erősödtek a kubai kommunisták is: ez elsősorban a jellemző iparágak (pl. cukor, dohány) szakszervezeti és sztrájkmozgalmainak tevékenységében volt nyomon követhető. A kommunista párt aztán ezeken az alapokon jött létre 1925-ben.⁴¹ A mozgalom a kezdeti és a forradalom előtti években végig aktívan működött, hol magasabb, hol alacsonyabb intenzitással, az aktuális – és „hagyományosan” zűrzavaros – politikai helyzethez mérten. Mire az ötvenes évek végén megérett a helyzet a Batista-rezsim leváltására, az ellenzék – melyben már nagy befolyása volt a kommunistáknak – elég erős volt hozzá, hogy legyőzze az Egyesült Államok által támogatott diktátort.

Castro forradalma és következményei: Kuba mint lator állam

Fidel Castro 1959-es hatalomátvétele után azonnal hozzálátott az új rendszer alapjainak lefektetéséhez – ami egyébként nem jelentette a szocialista állam kialakítását, legalábbis kezdetben még nem. A forradalom legbefolyásosabb politikusai – Fidel Castro, Ernesto „Che” Guevara, és

³⁹ Ennek a kodifikációnak a kubai alkotmányhoz kényszer hatására hozzácsatolt Platt-kiegészítés (1903) <<http://www.historyofcuba.com/history/platt.htm>> és a kubai-amerikai kapcsolatokról szóló szerződés (1903) <<http://www.historyofcuba.com/history/havana/treaty.htm>> a két legfontosabb dokumentuma. Hozzáférés: 2015. december 3.

⁴⁰ Meg kell jegyezni, hogy – többek közt a wilsoni politikaelmélet által generált szemléletváltás hatására – ekkorra már az amerikaiakban is érett az elhatározás latin-amerikai politikájuknak a változó helyzethez való igazítására. 1933-ban, a VIII. pánamerikai értekezleten Montevideóban például már a többi latin-amerikai országgal együtt a katonai beavatkozások legalitása ellenében szavaztak. Lásd Stephen G. Rabe: *Eisenhower and Latin America: The Foreign Policy of Anticommunism*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 1988. 8.

⁴¹ Anderle, 72–73.

Raúl Castro – közül ekkoriban Fidel hajlott a legkevésbé a kommunista ideológia felé.⁴² A retorika a kezdeti időszakban mind befelé, mind kifelé az óvatosabb reformok irányába mutatott. Az Egyesült Államok eleinte bizonytalan volt Castro személyét illetően, politikája ennek megfelelően visszafogott maradt. Addigi Kuba-politikája megváltoztatására egyébként sem ez a történelmi helyzet lett volna ideális: egyrészt a kubai példát látva a többi latin-amerikai országban is destabilizálódott a politikai helyzet, azzal fenyegetve, hogy nem Amerika-barát, esetleg kommunista erők kerülhetnek hatalomra (dominó-effektus). Másrészt ekkorra már a tetőfokára hágott a szovjetektől való félelem, illetve ennek kapcsán megsokasodtak azok a vélemények, melyek Kubára, mint egy, az Egyesült Államokat közvetlen közelről támadó kommunista-gerilla kihelyezett harcállásra tekintettek. Látva a kubai helyzet alakulását, viszonylag rövid idő kellett tehát ahhoz, hogy az amerikaiakban kialakuljon az a kép, melynek hatására egyre inkább igyekeztek mindent megtenni annak érdekében, hogy Castroékat eltávolítsák a hatalomból, illetve gazdasági helyzetüket ellehetetlenítsék.⁴³

Ebben a szellemben került sor végül a gazdasági kapcsolatok megszakítására is: az eleinte csak a cukrot érintő korlátozásokat a hatvanas évek elején az egész kubai gazdaságra kiterjesztették – és azóta is fenntartják, kisebb-nagyobb változtatásokkal. A diplomáciai kapcsolatok szintén ezekben a kezdeti években szakadtak meg. Kennedy elnök sikertelen Disznó-öbölbeli akcióját, valamint a kubai rakétaválságot követően Kuba végképp elszigetelődött a világ országaitól. Természetesen a szovjetekkel kötött szövetség meghatározó volt ezekben az években, a viszonyt azonban többnyire távolságtartás jellemezte. A hidegháborús évek során ennek az elszigeteltségnek hatására aztán az ország kénytelen volt önellátásra berendezkedni, amely stratégia relatív sikerességét maga az a tény bizonyítja legjobban, hogy egyáltalán képes volt – és a Szovjetunió összeomlása óta is képes – életben tartani azt a gazdaságot, mely már csak földrajzi elhelyezkedése és történelme okán is a korábbiakban szinte teljes egészében az amerikai piacok függvényében működött. Témánk szempontjából azonban mindezen történelmi fejleményekből csak a lator szerepre vonatkozó részletekre kell nagyobb hangsúlyt fektetnünk.

Összefoglalva a két ország történelmi kapcsolatrendszerét és a forradalom fejleményeit, azt mondhatjuk, hogy a diskurzus szintjén az általános minta, melyet a későbbiekben a jelen szituáció viszonylatában is megvizsgálunk, itt is adott: egy, a saját útját járni kívánó, „marginális” kis ország, szemben az Egyesült Államok külpolitikai alapvetéseibe

⁴² Anderle, 119.

⁴³ Rabe, 129.

kódolt felszabadító missziójával. A továbbiakban mindezek a következő kérdéseket vethetik fel: Beilleszthető-e Kuba a „latorság” felvázolt elméleti keretébe? Indokolt volt-e a listán tartása 2014-ig? Miért éppen most távolították el a listáról? A tendencia, melyet korábban is kiemeltünk, egyenlő-e a lator-konceptió végével, illetve kiüresedésével? Az első kérdésre a válasz az eddigiekből már sejthető: Kuba természetesen alkalmas volt a latorként való ábrázolásra, hiszen a fentebb felsorolt kritériumokat a róla konstruált kép messzemenőig kielégítette. A két ország közti viszony gyors elmérgesedésére az Akan Malici és Stephen Walker által leírt, a biztonsági dilemmán alapuló önbeteljesítő jóslat elképzelése egy lehetséges magyarázatot kínál:⁴⁴ ebben az ellenségkonstruáló folyamatban az Egyesült Államok először is bizonyos feltételezésekkel él Kuba barátságtalan szándékait illetően, egyúttal pedig e feltételezéseket teszi meg saját cselekvésének alapjául. Kuba érzékelve és értelmezve az ellenséges lépéseket, válaszreakciójában hasonlóan válaszol, aminek következtében az Egyesült Államok úgy értékeli, hogy „próféciája” beteljesült. Ettől a ponttól kezdve a Kuba „latorságának” egyes elemeiről szőtt elképzelések is bizonyosságot nyertek, a szigetország pedig a kommunista világ legközelebbi fenyegető hídfőállásaként jelent meg az amerikai közbeszédben. A helyzet több mint ötven éven keresztül fennállt, egészen a napjainkban bekövetkező elmozdulásig.

Második kérdésünkre rátérve a fordulat hátterét kell megvilágítanunk: a diplomáciai párbeszéd zárt ajtók mögött zajlott, így erről nem áll rendelkezésre kellő információ. Az elemzők így többnyire az obamai külpolitika mögött álló elméletben keresik a fordulat megértésének kulcsát: ahogy azt fentebb már érintettük, ennek lényegi összetevői egyrészt a kooperatív irányultság, másrészt pedig az államok *viselkedésének* hangsúlyosként való tételezése. Utóbbiból egyenes következtetésünk a viselkedés megváltoztathatóságának lehetőségként való felmerülése volt. Visszatérve ehhez a gondolatmenethez, és összekapcsolva ezt a fent ismertetett „biztonsági dilemma, mint önbeteljesítő jóslat” elképzeléshez, alkalmazzuk e kettőt egymás kiegészítéseként e politikai fordulat magyarázatára.⁴⁵

Eszerint Kuba viselkedésének megváltoztatása az obamai politika liberális alapvetései nyomán igényként merül fel az amerikai félben. Ennek alapjaként a Kubáról konstruált kép az ellenségből egy, az ideáltípus elérésére alkalmas lehetőséggé transzformálódik, mely csakúgy, mint a korábbi mintában, itt is áthelyeződik a „másik” félre, új identitást

⁴⁴ Akan Malici–Stephen G. Walker: Role Theory and Rogue States. In: *Deviance in International Relations. 'Rogue States' and International Society*. Szerk.: Wolfgang Wagner–Wouter Werner–Michal Onderco. Palgrave Macmillan, London, 2014. 138–140.

⁴⁵ Malici–Walker, 145–147.

kínálva neki.⁴⁶ Az eredményt a szerzők önbeteljesítő helyett önmegsemmisítő jóslatként írják le, mely kilépést enged az ismert biztonsági dilemmából. A lator címkétől megszabadított ország így viselkedését a nemzetközi normákhoz igazítva visszatér a nemzetközi közösségbe. Fontos megjegyezni, hogy a normatív értelmezési keret, melyben a „latorság” megfogalmazódott, ebben a „delatorálási” folyamatban nem tűnik el.⁴⁷ A lator címke – irányított beszédaktusok nyomán – eltűnik az adott országról, és az új szerepet, új identitást kap. Az identitás azonban – főleg kezdetben – még nem stabil, nem „tökéletes”. Ahogy Onderco Líbia esetén keresztül bemutatja,⁴⁸ a folyamaton áteső ország nem válik egy csapásra a nemzetközi társadalom „rendes polgárává”. Helyzete sokkal inkább a feltételesen szabadlábra helyezett, tetteit megbánó bűnözőéhez hasonlít, mely szocializációt és értéktételezést igényel.

Így értelmezve az „olvadás” folyamatát, azt láthatjuk, hogy az amerikai attitűd sikeres volt mind a közeledés elindítása, mind a „delatorálás” szempontjából. Legfontosabb kérdésünk azonban ennek kapcsán egyből felmerül: valóban végső dőfés-e a hanyatló lator állami koncepciónak a kubai kérdés ilyen kimenetele? A válaszon sok minden múlik, hiszen míg a pozitív válasz az amerikai külpolitika egyik legfontosabb mintájának eltűnését (vagy legalábbis egy ilyen irányú tendencia megindulását), a negatív annak fennmaradását implikálja. Ha nincs többé lator állam, akkor ugyanis nincs többé nevén nevezett objektív rossz/gonosz, ami ellenében saját szubjektumunkat tételezhetjük. De valóban ilyen fordulatot vettek-e az események? Ennek megítéléséhez vizsgáljuk meg a továbbiakban Obama elnök és Raúl Castro 2014. december 17-én elhangzott beszédeit, melyekben az olvadás politikáját üdvözli a két vezető.

Barack Obama és Raúl Castro 2014. december 17-i beszédeinek diszkurzív szempontú elemzése

A két elnök ugyanazon a napon mondta el a vizsgálni kívánt beszédeket, természetesen sajátos hangsúlyaik kiemelésével. A tárgy ugyanaz, az eltérések azonban a tartalom interpretálásában könnyedén megfigyelhetők. Tételünk bizonyításához egyetlen interpretációs különbséget emelünk ki a szövegekből, melyből láthatóvá válik, hogy ugyan az olvadás jelentős politikai lépés a két ország kapcsolatában, alapvetően azonban viszonyuk, egymásról alkotott értékítéleteik mit sem változtak. A különbség már a két beszéd felütésében tisztán megragadható. „Ma az Egyesült Államok

⁴⁶ Ezt a jelenséget E. A. Weinstein és P. Deutschberger munkássága nyomán a szociológia/szociálpszichológia *altercasting*nak nevezi, ami a „másiknak” (*alter*) egy bizonyos szerepbe való kényszerítését jelenti azáltal, hogy a szerepének megfelelően kezeljük.

⁴⁷ Onderco, 171–193.

⁴⁸ Uo. Érdemes megjegyeznünk, hogy Líbia esetében ezt a folyamatot saját belpolitikai problémái is bonyolították.

megváltoztatja kapcsolatát a kubai néppel.” – hangzik Obama első mondata.⁴⁹ Az elnök az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatát nem a Kubai Köztársasággal, hanem Kuba népével változtatja meg. Ez az erős hangsúly a kubai népen, annak jólétén és érdekein a beszédben végig megmarad. A cél a Kuba-politika megváltoztatásával – legalábbis a deklaráció szintjén – egyértelműen az, hogy az Egyesült Államok segítsen a diktatúrában sínylő kubai népnek saját belső vitalitásának megtalálásában, társadalmi átformálásában, élete jobbá tételében. Ezt, az amerikai elvekhez híven, az amerikai értékek felé való nyitással tartják elérhetőnek, melynek egyik fő eszköze a beszéd alapján az országok közti „olvadás” politikája. Ez a korábban is tárgyalt értékközpontú, segítő szándékot hangsúlyozó, paternalista logikát követő amerikai külpolitika folytonosságát mutatja. Az Egyesült Államok kezét nyújtja a kirekesztettségtől és zsarnokságtól szenvedő népnek, akik eddig is csak a lehetőséget várták, hogy integrálódhassanak a világközösségbe (új kubai identitás).

Raúl Castro ezzel szemben már mondandójának legelején más hangsúllyal indít, melyet szintén a beszéd teljes terjedelmében fenntart: „...több alkalommal elismételtem hajlandóságunkat arra, hogy a szuverén egyenlőség alapján tiszteletteljes párbeszédbe bocsátkozzunk az Egyesült Államokkal, annak érdekében, hogy kölcsönösen foglalkozzunk egy sor felmerülő témával, a nemzeti függetlenség és népünk önrendelkezésének megsértése nélkül.”⁵⁰ Obama beszédével ellentétben itt a két állam kapcsolata kerül előtérbe, hangsúlyozva a nemzeti függetlenség és önrendelkezés jogának elvi jelentőségét a kapcsolatfelvételben. Kuba, tanulva a tapasztalatokból, siet leszögezni az újonnan kialakulóban lévő kapcsolatrendszer kereteit. A kubai nép büszkesége, hősiessége, történelmi teljesítménye okán, melyet a szocializmus építése terén ért el, nem kezelhető másként, csak egységként, egyenrangú partnerként egy új, bilaterális kapcsolat keretében.

Mindkét szöveg híven visszatükrözi a két ország sajátos külpolitikai retorikájának, irányvonalának legfontosabb elemeit. Az Egyesült Államok esetében ez hagyományosan értékeinek terjesztését, a potenciális partnerországoknak saját hálózatába való beépítését jelenti. Kuba esetében

⁴⁹ „Today, the United States of America is changing its relationship with the people of Cuba.” Barack Obama: Statement by the President on Cuba Policy Changes, December 17, 2014. *The White House*. <<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/12/17/statement-president-cuba-policy-changes>> Hozzáférés: 2015. december 29.

⁵⁰ „...I have reiterated on many occasions our willingness to hold a respectful dialogue with the United States on the basis of sovereign equality, in order to deal reciprocally with a wide variety of topics without detriment to the national independence and self-determination of our people.” Foreign Staff: Speech by Cuban President Raul Castro on Re-establishing U.S.-Cuba Relations. *The Washington Post*. 2014. december 17. <https://www.washingtonpost.com/world/full-text-speech-by-cuban-president-raul-castro-on-re-establishing-us-cuba-relations/2014/12/17/45bc2f88-8616-11e4-b9b7-b8632ae73d25_story.html> Hozzáférés: 2015. december 29.

a történelmi tapasztalatokból eredeztethetően rendkívül fontos az önállóság, függetlenség hangsúlyozása. Valójában azonban az általunk kiemelt hangsúly mindkét esetben a kubai népen és annak értelmezésén van. Obama beszédének jelentős hányadában a kubai néppel foglalkozik: mik az érdekei, céljai, vágyai, lehetőségei? A közeledés hogyan fog hatni erre a népre? A nép vezetőinek szerepe mintha eltörpülne ezek mellett az igazán fontos kérdések mellett. Az Egyesült Államok még a hagyományosan államközi politika területének számító multilaterális egyeztetési fórumon, a *Summit of the Americas*on is a kubai nép részvételének fontosságát hangsúlyozza.⁵¹

Castro számára a nép az az egység, mely a szocialista Kubát alkotja, és naggyá teszi. Az egység pedig nemcsak a jelen népességre, hanem a szabadságért harcolt és meghalt kubaiakra is vonatkozik, akik a múlt részeként képezik a nép egységének igen fontos szegmensét. Ezek az emberek együtt klasszikus politikai egységet alkotnak, akik közösen ugyanolyan cselekvőképességgel rendelkezhetnek, mint az Egyesült Államok. Az egyes ember szerepe, hogy beolvadjon a nagy egészbe, és erőssé tegye Kubát, olyan országgá, amely képes önálló szereplőként megjelenni a nemzetközi politikában. Az amerikai individualizmus ugyanitt két tekintetben is megjelenik, illetve fejt ki hatását. Egyrészt az individuális értékek, szemlélet hangsúlyozásával mintha ezt az egységet igyekezne Obama elnök megbontani. Azzal, hogy szinte egyesével üzen a kubai embereknek, arra buzdítja őket, hogy merjenek úgy tekinteni magukra, mint önállóan is cselekvőképes egyénekre, saját sorsuk meghatározóira. A kubai nép feltételezett céljai egybecsengenek a hagyományos amerikai külpolitikai stratégiának korábban kiemelt céljaival, az amerikai értékek és megoldások exportjával. Ezek mindenki számára elérhetőek és egyúttal kívánatosak is.

Az Egyesült Államok partnere tehát a változás folyamatában a kubai nép. Az erős állam az együttműködés egyik oldalán, a gyenge, de jelentős potenciállal bíró nép pedig a másikon. Castro beszédében ezzel szemben ezt az egyenlőtlen kapcsolatot igyekszik ellensúlyozni. Ő nem beszél az amerikai nép szerepéről a folyamatban, de még a kubai népről sem. Amikor Kuba elvégzett feladatait veszi sorra, az a kubai állam érdeme – amikor pedig Amerikához szól, nem a népet, hanem a különböző kormányzati szereplőket célozza. Szintén fontos körülmény, hogy amikor a nyilvánvaló elvi-ideológiai különbségek kerülnek sorra – hiszen

⁵¹ „This April, we are prepared to have Cuba join the other nations of the hemisphere at the Summit of the Americas. But we will insist that civil society join us so that citizens, not just leaders, are shaping our future.” Barack Obama: Statement by the President on Cuba Policy Changes, December 17, 2014. *The White House*. <<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/12/17/statement-president-cuba-policy-changes>> Hozzáférés: 2015. december 29.

ezeknek a fennállását egyik fél sem tagadja – Castro a két egyenlő fél közti dialógust jelöli meg a további folyamatok medreként,⁵² mely Obama esetében ilyen formában fel sem merül.

Konklúzió

Összességében tehát a két szöveg közötti legnagyobb és legbeszédesebb különbség abban rejlik, hogy hogyan tekintenek egymásra ezek az országok. A népről való gondolkodás a szövegek alapján látványosan megjelenik a beszédekben, és megalapozza az álláspontokat: kiderül, hogy a kapcsolatot az egyik oldalon szimmetrikusnak (állam-állam), míg a másikon továbbra is aszimmetrikusnak (állam-nép) képzelik el. Feltételezéseinket alátámasztja, hogy az amerikai retorikában megjelenik mind a magyarul meglehetősen esetlenül hangzó „delatorálás”, mind a viselkedés megváltoztatására irányuló és új identitást kiutaló *altercasting* jelensége. Mindezek ellenére azonban a folytonosság és a korábbi minták fennmaradása nem kérdőjeleződik meg, hiszen az a diskurzus, mely a lator állam koncepciót kitermelte és fenntartotta, az amerikai én-felfogásból és értékközpontúságból táplálkozik.

Vizsgálatunkat a lator-koncepció előzményeinek számbavételével kezdtük: a Szovjetunióval szemben alkalmazott retorika a klasszikus lator jelenség diskurzusban való megjelenésének előképeként is értelmezhető. A jó és a gonosz, a helyes és helytelen út határozott elkülönítése szolgáltatta és szolgáltatja az alapot ahhoz, hogy bizonyos államokra aztán latorként hivatkozhasanak. A hidegháborút követő megváltozott biztonságpolitikai kontextus egy „új” narratíva bevezetését igényelte.

Ez a narratíva a lator államok koncepciójára épült. Ahogy láthattuk, a fogalom az azóta eltelt években több alakváltozáson is átesett, mely mindig az aktuális „reálpolitikai” fejleményekhez, illetve azoknak egy bizonyos interpretációjához igazodott. Elérve az elnök mandátumának utolsó szakaszához, megállapíthatjuk, hogy az obamai politika, bár sok tekintetben jelentős elmozdulást képvisel, mégsem forradalmasítja az amerikai külpolitikai diskurzust, és nem lehetetleníti el végleg a lator állam koncepcióját. Utóbbi ugyanis mélyebben gyökerezik az amerikai külpolitika elméleti alapozásában, mint azt a felületes szemlélő gondolhatná. Kuba törlése a listáról így a lator állam fogalmának szempontjából jelentős, de „sorsfordítónak” semmiképpen sem mondható fejlemény.

⁵² „While acknowledging our profound differences, particularly on issues related to national sovereignty, democracy, human rights and foreign policy, I reaffirm our willingness to dialogue on all these issues.” Foreign Staff: Speech by Cuban President Raul Castro on Re-establishing U.S.-Cuba Relations. *The Washington Post*. 2014. december 17. <https://www.washingtonpost.com/world/full-text-speech-by-cuban-president-raul-castro-on-re-establishing-us-cuba-relations/2014/12/17/45bc2f88-8616-11e4-b9b7-b8632ae73d25_story.html> Hozzáférés: 2015. december 29.

Ahogy az utolsó részben vizsgált szövegekből is látszik, a „delatorálás” nem történhet meg egyik pillanatról a másikra. Még ha a szándék egy bizonyos, jól meghatározott irányba is mutat, az adott államhoz való viszonyulás statikusságának mélyebb rétegei a diskurzus elemzésével könnyedén felfedhetők.